

COMUNITATEA DIN SCRISORI. CORESPONDENȚA CENACLULUI *VIAȚA ROMÂNEASCĂ*

Maricica MUNTEANU

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” Iași
A. Philippide Institute of Romanian Philology, Iasi
 Personal e-mail: secretariat_philippide@yahoo.com

THE COMMUNITY OF LETTERS. THE CORRESPONDENCE OF *VIAȚA ROMÂNEASCĂ* READING CLUB

The present paper analyses the collective imaginary of the cenacle having as a reference point the correspondence of “Viața românească” literary circle. Generally, the forms of literary sociability relate to the interactions of writers in a physical space that creates a particular topography, specific for the literary community. However, the correspondence organizes an alternative space that supersedes the constraints of the geographical space, a space for interaction between “fulltime” members and contributors. Certainly, the correspondence has, first of all, a practical sense as it replaces the conversation of the cenacle, ensures the continuity of the group and the functionality of “Viața românească” revue, or repairs the existing conflicts between the members of the group, but, at the same time, the correspondence has a symbolic value that is responsible for the consolidation of the literary community. I examine four themes that illustrate this symbolic function of the correspondence: the desire “to be with you”, the mutual admiration, the auto legitimacy inside the group, and the community as environment for creativity.

Keywords: literary community, collective imaginary, auto legitimacy, creativity, “Viața românească.”

Lucrarea de față propune investigarea imaginarului colectiv prin prisma schimbului epistolar dintre membrii cenacului „Viața românească”. Departea de a facilita accesul la o reprezentare comunitară bine conturată, analiza corespondenței pare mai curând să obtureze demersul unei astfel de analize. Aceasta se întâmplă mai cu seama din simplul motiv că scrisorile nu relevă aproape niciodată informații despre reuniunilor cenacului, având în vedere faptul că cenacliștii se întâlnesc zilnic, fie la redacție, fie în casa lui Ibrăileanu. În general, corespondența se întreține atunci când unul dintre membrii cenacului este plecat din oraș (pentru studii în străinătate, precum C. Botez sau Mihai Ralea, în vederea unor afaceri la București, precum I. Botez sau D. D. Pătrășcanu, pentru că au proprietăți în alte localități,

precum Stere, la Piatra Neamț, sau Mihail Sadoveanu, la Fălticeni, sau pentru că sunt plecați în vacanță la mănăstiri, ca în cazul lui Ibrăileanu), sau pentru a asigura colaborarea unor scriitori cu revista ieșeană (Ioan Al. Brătescu-Voinești, Hortensia Papadat Bengescu, Izabela Sadoveanu, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Constanța Marino-Moscu ș.a.). Cu toate acestea, corespondența joacă un rol esențial în funcționarea cenacului, asigurând coeziunea, comunicarea, continuitatea grupului, bunul mers al muncii redacționale sau repararea unor conflicte. Motivele pentru care se trimit scrisori sunt dintre cele mai diverse, aproape imposibil de a fi clasificate, însă, de cele mai multe ori, ele se referă la alcătuirea și întreținerea revistei „Viața românească”. Astfel, sunt solicitate articole sau opere literare spre a

fi publicate, pe un ton direct membrilor din redacție, complezent, colaboratorilor, se trimit corecturi ale scrierilor, atât din partea redacției, cât și din partea autorilor, care revin la textul inițial sau la cel tipărit, sunt solicitați bani pentru scrierile publicate sau în avans, și diverse favoruri personale (de obicei lui Ibrăileanu, în mod direct sau ca prieten al lui Stere), se fac cereri de colaborare, se scriu mulțumiri pentru articolele publicate și recenzii favorabile, se aduc elogii și aprecieri critice numerelor precedente ale revistei. Membrii din grupul redacțional își scriu pentru a raporta chestiuni ce țin de administrație, despre plata colaboratorilor, condițiile de tipărire a unor volume la editura „Viața românească”, înființarea societății „Viața românească”, detalierea cuprinsului din următorul număr al revistei, manuscrise primite, explicații ale întârzierii unui număr și, extrem de rar, despre problemele personale sau organizarea unor excursii în munți. Tot dintr-un punct de vedere practic, schimbul de scrisori intervine în rezolvarea unor conflicte ce apar în interiorul comunității, având rolul de a clarifica și repara fisurile și disfuncțiile ivite, cum se întâmplă, spre exemplu, în cazul disensiunii dintre Mihail Sadoveanu și Constanța Marino-Moscu cu privire la paternitatea romanului *Mariana Vidrașcu*.

Dincolo de aspectul utilitar, corespondența interesează mai ales ca spațiu simbolic în care se pot decela reprezentările comunității, „arhitectura secretă”¹ a cenaclului, adică felul în care acesta se imaginează ca o colectivitate și este perceput ca un grup unitar de către membrii dinafara cercului redacțional. Scrisorile colaboratorilor de cursă lungă sunt relevante în acest sens din mai multe motive: în primul rând, distanța îi determină pe aceștia să întrețină o corespondență periodică; în al doilea rând, spre deosebire de scrisorile cu un conținut informativ și practic ale membrilor redacției, cele trimise de colaboratori înlocuiesc discuția cenaclieră la care aceștia nu pot lua parte, de unde și ranforsarea permanentă a ideii de comunitate; în al treilea rând, comunitatea este imaginată ca „forță colectivă”² față de care colaboratorii, având un statut incert în cadrul cenaclului, își exprimă admirația sau azeziunea. Există câteva nuclee în corespondența cenaclului „Viața românească” care ilustrează funcțiile comunicării epistolare: dorința de a fi „cu voi”, admirația reciprocă, autolegitimarea în cadrul grupării și comunitatea ca mediu al creativității.

Apartenența la comunitate se înfățișează ca sentiment colectiv, enunțat frecvent prin recurența lui „noi”, chiar și atunci când colaboratorii nu ajung niciodată la întrunirile cenaclului, sau ca dorință aproape euforică de a fi alături de ceilalți cenaclisti, dincolo de orice interes personal. Într-o scrisoare adresată lui Ibrăileanu, Gala Galaction consemnează: „E ora 7 ½ seara. Stați, desigur, la *V.r.* în redacție, ilustra pepinieră de bărbați de litere, și discutați evenimentele ultimei ore... Aș vrea și eu să fiu acolo... Măine seară voi fi prin scrisoarea aceasta. Salutări

frățești tuturor și d-tale o caldă strângere de mână!”³ Fragmentul epistolar pune în vedere câteva direcții prin care gruparea literară este imaginată ca o comunitate: în primul rând, deși este adresată lui Ibrăileanu, scrisoarea îi vizează pe toți membrii cenaclului, autorul fiind conștient că aceasta va fi citită de către toți prietenii din redacție; în al doilea rând, expeditorul creează o imagine a comunității, pe de o parte, vizualizându-i pe cenaclisti în spațiul de întâlnire, pe care, de altfel, Galaction îl vizitase de nenumărate ori, iar, pe de altă parte, caracterizându-i ca „ilustră pepinieră de bărbați de litere”, prin care formulează o imagine publică și, indirect, își exprimă admirația față de grupul ieșean; nu în ultimul rând, scrisoarea funcționează ca prezență a unui membru absent, prin care Galaction își revendică un loc în comunitate. O altă scrisoare, semnată de Hortensia Papadat-Bengescu, deplânge nimicirea redacției într-un incendiu:

„Nu mai știu acum ce aș fi vrut să vă scriu deunăzi. Ai casei, văzându-mă ca în toate zilele, „adică nu mai amarnică”, m-au întrebat ce am zis de incendiul de la Iași. *Așa* am aflat că a ars acolo la noi. Eu eram către casa noastră de acolo cum cum ar fi un expatriat către familia lui depărtată. Ar crește în el din particularitatea exilului capacitatea sentimentelor de familie, ar avea o tărie și o gravitate mai mare și ar apare însăși acelei familii în felul lui sufletesc către dânsa, cam bizar și excentric. [...]

Idea atâtor care puteau să ardă în loc să fi ars acolo îmi dă o prostească întrebare. Tot ce era viu, închis în hârtia care alimenta bogat focul îmi dă un sarcasm penibil. În împrejurări de astea e mai greu când nu știi detalii. Mai avem noi casă? Unde ne adăpostim? [...]

Ce stupidă e întâmplarea, nu ironie, ineptie e în unele împrejurări. Eu mă simt orfană, sunt tocmai ca același exilat care la vestea unei catastrofe la căminul depărtat are manifestări cam naive, cerând și luând o parte care apare celorlalți disproporționată și permițându-și participări care distonează”⁴

Se pot distinge două atitudini ale scriitoarei față de comunitate: pe de o parte, azeziune totală și un devotament aproape filial, reliefat prin repetiția constantă a lui „noi” („acolo la noi”, „casa noastră”, „mai avem noi casă”, „unde ne adăpostim”) sau a unor termeni precum „casă”, „cămin”, „familie”, și, pe de altă parte, instalarea într-o poziție de exilat care nu poate participa cu adevărat la întâmplările și catastrofele comunității, statut ce funcționează nu atât ca distanțare a colaboratorului față de membrii cu „drepturi depline”, ci ca dorință de integrare, participare la comunitate.

O altă particularitate a corespondenței este efuziunea de admirație, care îndeplinește un rol esențial în constituirea și cimentarea relațiilor dintre membrii cenaclului, fiind, pe de o parte un demers de autolegitimare a colaboratorului în interiorul cenaclului

și, pe de altă parte, un demers al mentorului de a asigura adeziunea colaboratorului. Exemplul cel mai la îndemână este schimbul de scrisori dintre Ioan Al. Brătescu-Voinești și Ibrăileanu. Iată ce scrie autorul lui *Nicușor*: „O! dar putem fi mândrii [sic]. *V. r.* se prezintă admirabil. Din parte-mi vă asigur că mă voi căzni cu prețul sănătății mele să vă dau tot sprijinul pe care-l meritați cu prisos.”⁵ Sau: „Mă întrebi și în astă scrisoare și în cea trecută dacă voi urma a trimete ceva *Vieții românești*. Evident. Tot ce voi scrie acolo va apare, nicăieri aiurea, pentru că îmi dau perfect seamă ce vrednică de admirație chemare poate împlini o așa de bună publicațiune și pentru că e o măgulire să ajut la împlinirea ei.”⁶ În câteva rânduri, Ibrăileanu îi cere stăruitor colaborarea: „Jubite domnule Brătescu, așteptăm să ne mai trimiți ceva, să fii un colaborator regulat al revistei, la succesul căreia d-ta ești unul dintre factorii principali.”⁷ Sau: „Nu-i așa, domnule Brătescu, că vei scrie și alte bucăți? Contăm mult pe colaborarea d-tale, mai mult decât pe a oricui – o spun, fără nici un compliment.”⁸ După cum se poate observa din fragmentele citate, sunt doi factori care stau la baza efuziunii de admirație: adeziunea, prin care interesul personal este surclasat de interesul colectiv („cu prețul sănătății mele”, spune Brătescu-Voinești) și care se prezintă ca atitudine umilă sau sentiment de măgulire față de „chemarea” pentru realizarea proiectului comun, și cooptare, prin care cel vizat devine personaj-cheie, scriitorul de prim plan, fără de care revista nu poate exista. Alteori, exprimarea admirației devine o veritabilă declarație de devotament și prețuire, cum se întâmplă într-o scrisoare a Hortensiei Papadat-Bengescu: „Când d-voastră m-ați încurajat, primit, adoptat și îmboldit la lucru, mi-am găsit și energiile și căldura necesară lucrului; vă datorez puținul ce sunt și enormul *dar* al unei vieți sufletești fără de care nici nu pot înțelege cum am trăit și cum pot trăi alții.”⁹ Mentorul este înfățișat, aici, ca *spiritus rector*, îndrumător nu doar al vocației artistice, dar și al destinului personal, al unei existențe profunde și față de care ucenicul nutrește sentimente de recunoștință și datorie.

În același timp, mărturisirea admirației are o componentă complicitară, fiind un substitut al relațiilor amicale dezvoltate în spațiul comun al redacției. Ibrăileanu și Brătescu-Voinești, de exemplu, se consideră prieteni înainte de a se cunoaște, schimbul epistolar funcționând, în acest caz, ca un mediu al interacțiunii, dincolo de stricta colaborare pentru revistă: „Stere mi-a vorbit așa de d-ta, încât, dacă-mi dai voie să ți-o spun, te socot din «ai noștri», adică dintre aceia în sufletul cărora ideile și sentimentele mele pot să aibă – cum să zic? – un loc, ori, în termeni psihologiei, o masă de stări sufletești aperceptive...”¹⁰ La distanță de un an, Brătescu-Voinești îi scrie lui Ibrăileanu în aceeași manieră:

„Îți mulțumesc mai dinainte pentru studiul critic de care-mi vorbești în scrisoarea dumată. Știu că va fi măgulitor

pentru mine și sunt împăcat cu gândul că-l merit, nu atât pentru ce-am scris, cât pentru dragostea ce ți-o port și pentru marele loc ce ai început să ocupi în viața mea. Da, sunt înrudiri sufletești mai puternice decât cele de sânge, care se pot întemeia între oameni care nici nu s-au văzut și care fac pe unul să nu mai poată lucra decât cu gândul la părerea ce allalt va avea despre faptele sale. Am acum doi prieteni, pe dumneata și pe Rădulescu-Pogoneanu.”¹¹ (*Scrisori* 1971: 65).

Pentru cei doi corespondenți, prietenia este percepută ca o relație ce se bazează pe afinitate intelectuală, consonanță emoțională și admirație reciprocă. Studiul despre volumul În lumea dreptății, pe care îl anunță aici Ibrăileanu, reprezintă, în ochii lui Brătescu-Voinești nu atât o recunoaștere a meritelor literare, cât mai curând o confirmare a acelei „înrudiri sufletești” enunțate mai sus, ca dialog, complicitate frățească. În același timp, prietenia cu Ibrăileanu devine o „carte de vizită” pentru a fi considerat dintre „ai noștri”, adică nu doar ca simplu colaborator al revistei, dar ca parte din cercul de amici ai „Vieții românești”.

Autolegitimarea unor membri în cadrul cenaclului survine ca o necesitate de verificare a „locului” pe care aceștia îl dețin în comunitate, în timp ce confirmarea legitimității din partea unui membru permanent se constituie ca necesitate de a ranforșa legăturile și de a asigura coeziunea grupului. Pe lângă tehnicile deja menționate precum recurenta dorință a lui „noi” („revista noastră”, „amicii noștri”) sau exprimarea admirației fie pentru revistă, fie pentru mentorul acesteia, mai există și alte itinerarii prin care colaboratorii își revendică „partea”. O astfel de formă de autolegitimare este promisiunea colaborării permanente în dauna altor reviste, ca în această mărturisire de adeziune a lui Ioan Al. Brătescu-Voinești: „Soldat și eu acum al cauzei *Vieții românești*, făgăduiesc de a fi unul din regulații ei colaboratori”¹² sau chiar suspendarea colaborării cu revistele ce calomniază pe cenaclisti: „Eu, ca prieten vechi al *V. r.*, nu întrebunțez împotriva *Flacărei* nici o altă răzbunare decât aceea de a nu mai colabora niciodată”¹³, sau atribuirea succesului personal, nemediat sau promovat de către revistă, cenaclului „Viața românească”, ca în cazul Hortensiei Papadat-Bengescu:

„Am ținut să știți cei întâi pentru că sunteți părinții, mai bine zis frații mei intelectuali și mai bine zis dascălii mei scumpi, că joi am cerut o lectură a nouăi mele piese *Bătrânul*, care mi-a fost de îndată acordată de d-l Motru. Sâmbătă (ieri) am citit. Pe loc a admis-o și crede că o va juca încă în stagiunea asta.”¹⁴

Alteori, legitimarea se manifestă ca drept de decizie, în conflict cu alegerile unor membri ai cenaclului, urmat de amenințarea de a rupe legăturile cu revista, așa cum reiese dintr-o scrisoare semnată de D. D. Pătrășcanu, ce

vizează niște corecturi pe care Stere și Ibrăileanu le-ar fi operat pe manuscrisul cărții *Din amintirile lui Constantin Casian*: „Tu nu poți îndoii că eu vreau să fiu printre scriitorii revistei. Dar trebuie să-ți spun că dacă voi veți continua să fiți animați de spiritul acesta pe care-l observ față de mine, atunci, cu cea mai mare părere de rău pentru mine, colaborarea mea pentru viitor va înceta.”¹⁵ Marcarea locului în cenaclu se prezintă și ca drept de a critica negativ părțile slabe ale revistei, cu condiția ca acestea să rămână între prieteni, cum reiese dintr-o scrisoare a lui Mihai Ralea către Ibrăileanu: „Îmi permit aceste observațiuni ca din partea cuiva din casă care le face cu trageră de inimă, pentru renumele revistei, și care nu le-ar formula cu nici un chip față de un străin, ca să scadă prestigiul revistei.”¹⁶ În cazul răcirii relațiilor cu membrii comunității, autolegitimarea capătă un aspect protocolar și menține posibilitatea unei colaborări tangențiale, cum se întâmplă în scrisorile Hortensiei Papadat-Bengescu, după intensificarea colaborării cu *Sburătorul*: „M-am bucurat, cu gravitatea ce se cuvenea, de paginile semnate în *V. r.* de confratele Top. Ele aveau în elogiul, ca și în rezervele lor fundamentale tot ce putea mulțumi, și critic și personal, scriitorul din mine, în plus, mulțumirea colegială cordială.”¹⁷ (*Scrisori* 1966: 106). O altă circumstanță în care unul dintre membrii cenaclului simte nevoia să scoată în evidență „rostul” său în comunitate este predarea ștafetei, cum se întâmplă în schimbul epistolar dintre Ibrăileanu și Mihai Ralea. După promisiunea din partea mentorului de a-i ceda atribuțiile sale în redacția „Vieții românești”, Ralea, aflat la Paris, expediază programe noi, direcții inovatoare și demersuri de îmbunătățire a revistei, angajându-se deplin față de revista ieșeană: „În chestia venirii mele la *V. r.*, iată hotărârea mea definitivă. Voi veni cu orice preț. Mă simt legat de revistă înainte de toate sufletește prin convingere și voiesc să lucrez pentru ea.”¹⁸ Pe de altă parte, rolul mentorului constă în asigurarea, confirmarea și recunoașterea locului pe care „aspirantul” îl are în comunitate. Cea mai sigură cale este de a evidenția talentul și meritele incontestabile ale celui alt pentru bunul mers al revistei, cum se întâmplă, de exemplu, într-o scrisoare a lui Ibrăileanu către Paul Zarifopol:

„D-ta îmi spui că abia când vei trimite ceva vom fi în stare să judecăm bine dacă «faci de colaborator». Dar dacă nu știam noi deja că faci de colaborator, îți scriam? Eu, care am dorit atât de mult să primești catedra de la Iași și care am gustat atât de mult articolele d-tale din *Cronica*, nu mai am nevoie de dovezi”¹⁹

Dincolo de astfel de pusee de admirație cu un conținut puternic formalizat și cu miză practică, o altă modalitate de a marca locul cuvenit al unui membru în cenaclu este de a suprima absența sa printr-o prezență simbolică, ca în această mărturisire a lui Ibrăileanu către Brătescu-Voinești:

„Știi care e petrecerea mea aici? Ziua cetesc Heine, iar sara cetim, câțiva, Întuneric și lumină. Cetim și recitim. Vezi că, dacă nu ți-am scris, în schimb am fost neconținut în societatea d-tale.”²⁰

Răspunsul vine în întâmpinarea acestei reuniuni simbolice:

„Te rog sărută frumos mâna fiecăreia din doamnele și strânge afectuos mâna fiecăruia din prietenii care au iscalit cartea poștală ce am primit de la mănăstirea Neamț. Sunt extrem de măgulit; vorbele nu pot reda caldă tremurare și dulcea tremurare pe care mi-o pricinuieste gândul că ați petrecut citindu-mă.”²¹

Lectura, așadar, funcționează ca mediu al reuniunii, al petrecerii împreună, care substituie formele sociabilității din spațiul comun și devine conviețuire. Este, desigur, o fantasmă a comunității, care se imaginează permanent ca unitate ce poate depăși obstacolul distanțelor fizice. De fapt, toate formele de legitimare vizează, dincolo de aspectul lor utilitar, un ideal al coeziunii comunitare, prin asigurarea unei dinamici a grupului, prin fluidizarea comunicării, instituirea și prelungirea relațiilor.

Un alt nucleu al corespondenței pune în vedere raportul dintre comunitate și procesul de creație, decelabil în două direcții: pe de o parte, schimbul epistolar are o „funcție mediatică”²², care condiționează scrisul și îl transformă într-un efort de echipă; pe de altă parte, reprezintă un mediu ce livrează crezurile artistice ale scriitorilor vizați, care transpar în urma unor polemici, reacții față de sfaturile critice sugerate de către mentorul cenaclului. Contrar opiniei comune, procesul creației nu este doar un moment individual al unui scriitor, datorat unui timp petrecut în solitudine, ci o negociere, o colaborare în comunitate, un efort colectiv de retușare, fasonare, rescriere. Înainte de a fi primi eticheta „bun de tipar”, manuscrisele trec proba criticii prietenilor din redacție: de obicei, Ibrăileanu semnalează inadvertențele de conținut, iar Topîrceanu, pe cele stilistice. După ce apreciază entuziast schița *Musca*, Ibrăileanu îi sugerează autorului un final alternativ, ceea ce îl determină pe Topîrceanu să revină asupra textului inițial:

„Fraza de încheiere, pe care o propuneți, se potrivește. Dar simt că trebuie să fie ceva mai lungă”, după care transcrie varianta modificată și lasă eventualele corecturi la discreția criticului: „De altminteri primesc cu recunoștință modificărilor pe care le-ați face fără să mă mai consultați. Aveți mai mult gust și mai multă experiență decât mine.”²³

Alteori, dorința de a satisface gusturile literare ale mentorului acționează ca un catalizator al creației. După ce citește studiul lui Ibrăileanu despre Ioan. Al. Brătescu-Voinești, în care criticul literar admira puterea

de sugestie a autorului, Hortensia Papadat-Bengescu scrie o schiță în care renunță la subtilitățile analitice, cu singura intenție de a plăcea destinatarului:

„Mai departe citai cu admirație o frază a lui Brătescu-Voinești [...]. De rândul ăsta am simțit ambiția violentă de a încerca și eu să fac ceva care să vă placă: m-a preocupat mult ideea asta, și am așternut o schiță, un mic portret pe vreo două pagini. Am scris unic pentru d-voastră.”²⁴

Retușarea unui text literar, ca efort de echipă, generează un sentiment al paternității din partea celui care operează modificările. Astfel, după ce stilizează un manuscris al Hortensiei Papadat-Bengescu, Topîrceanu îi cere autoarei să amâne publicarea textului, cu scopul de a mai avea timp să lucreze la el: „Mult scandal cu Ibrăileanu. Îmi cere să dau la tipar pe Bianca. Dar Bianca poartă o dată și Bianca de pe hârtie e proprietatea mea, dacă nu de drept, cel puțin de fapt.”²⁵ Opera literară poartă, așadar, amprenta pluralității, fiind condiționată de opiniile, sfaturile și gusturile amicilor, de unde și reprezentarea comunității ca forță colectivă și mediu al energiei creatoare.

În același timp, schimbul epistolar reprezintă un mediu de dialogare, negociere și afirmare a crezurilor literare. Sugestiile, opiniile sau sfaturile critice adresate de către Ibrăileanu scriitorilor colaboratori sunt, uneori, contestate de către aceștia, dar nu oricum, nu dintr-o simplă vanitate scriitoricească (desigur, la fel de valabilă), ci ca urmare a unor profesii de credință, reflecții despre procesul creației sau maniere de a gândi literatura și scrisul. Constanța Marino-Moscu se apără față de propunerile lui Ibrăileanu de a-și stiliza textele trimise „Vieții românești”:

„Așa sunt scrierile mele, domnule Ibrăileanu. Am convingerea că tăiate, revăzute, cizelate, potrivite în vederea gustului unei lumi... vor pierde din sălbăticia lor (literară!) și vor rămâne niște *pagini scrise* în care n-ar fi de văzut și de discutat altceva decât calitatea hârtiei, culoarea cernelii și chiar caligrafia!...”²⁶

În același fel, Hortensia Papadat-Bengescu respinge atitudinea „obiectivă” pe care încearcă să i-o insuflă Ibrăileanu, opunându-i modul său personal de a face literatură: „ceea ce scriu, ce cuget nu e în principal idei și sentimente, ci senzația lor, de aici chinul, dorința de a reda nu descrierea senzației, ci senzația însăși.”²⁷ Corespondența este un intermediar între scriitor și manierele scrisului, expuse în prezența unui al treilea și, în același timp, devine un certificat de calificare, prin care un scriitor se autoreprezintă și se justifică în calitate de scriitor în ochii celui alături, considerat o autoritate în domeniu.

În general, studiul formelor de sociabilitate literară se interesează de comunitățile literare ca prezență fizică într-un spațiu concret, cu o topografie specifică și privilegiată pentru întrunirile scriitorilor. Prin prisma corespondenței cenaclului „Viața românească”, se poate constata, însă, ivirea unei comunități literare dincolo de granițele spațiilor de întâlnire, o comunitate literară care își creează un spațiu adiacent, imaginar, dar nu mai puțin real. Imaginarul comunitar nu este un adaos ficțional, care se suprascrie pe o practică (de multe ori considerată autentică) a cenaclului, reprezentările colective sunt funcționale, întrucât modelează comportamente colective, formulează figuri ale identității și apartenenței și generează practici sociale.

Note:

1. Anthony Glinoyer, Vincent Laisney, *L'âge de cénacle. Confraternités littéraires et artistiques au XIXe siècle*, ediție kindle (Paris: Fayard, 2013), 427.
2. Glinoyer, Laisney, *L'âge de cénacle*, 428.
3. M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță, Al. Teodorescu, ed., *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1 (București: Editura pentru Literatură, 1966), 11.
4. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 50.
5. M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță, Al. Teodorescu, ed., *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2 (București: Editura pentru Literatură, 1971), 52.
6. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, 56.
7. G. Ibrăileanu, *Opere*, vol 6, Rodica Rotaru și Al. Piru, ed. (București: Minerva, 1978), 302.
8. Ibrăileanu, *Opere*, 305.
9. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 68.
10. Ibrăileanu, *Opere*, 307.
11. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, 65.
12. *Ibid.*, 58.
13. *Ibid.*, 111.
14. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 71.
15. *Ibid.*, 126.
16. M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță și Al. Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 3 (București: Minerva, 1973), 288.
17. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 106.
18. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 3, 303–304.
19. Ibrăileanu, *Opere*, 369.
20. Ibrăileanu, *Opere*, 344.
21. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, 117.
22. Glinoyer, Laisney, *L'âge de cénacle*, 425.
23. G. Topîrceanu, *Opere*, vol. 2, Al. Săndulescu, ed., Eugen Simion, pref. (București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2014), 727–728.
24. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 31.
25. Topîrceanu, *Opere*, 797.
26. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, 194.
27. Bordeianu, Botez, Lăzărescu, Mănuță și Teodorescu, *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 1, 46.

Bibliography:

- Bordeianu, M., Botez, Gr., Lăzărescu, I., Mănuță, Dan, and Teodorescu, Al., eds. *Scrisori către Ibrăileanu [Letters to Ibrăileanu]*, vol. 1–3. Bucharest: Editura pentru Literatură, 1966, 1971, 1973.
- Glinoyer, Anthony, and Laisney, Vincent. *L'âge de cénacle. Confraternités littéraires et artistiques au XIXe siècle [The Age of the Cenacle. Literary and Artistic Confraternities in the 19th Century]*, kindle edition. Paris: Fayard, 2013.
- Ibrăileanu, G. *Opere [Works]*, vol. 6, edited by Al. Piru, and Rodica Rotaru. Bucharest: Minerva, 1978.
- Topîrceanu, G. *Opere [Works]*, vol. 2, edited by Al. Săndulescu, preface by Eugen Simion. Bucharest: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2014.